

Демон (переклад О. Грязнова)

Михайло Лермонтов

ДЕМОН

Східна повість

Частина 1

1

Самотній Демон, дух вигнання,
Літав над безладом земним
І днів юнацьких поривання
Постійно згадувались ним;
Коли в раю у вирі свята
Він сяяв, чистий херувим;
Коли, стрічаючи як брата,
Комета, бистра і хвостата,
Любила привітатись з ним;
Коли крізь вічності тумани,
Ефір міжзоряний і пил
Він роздивлявся каравани
У простір кинутих світил;
Коли був повен віри й сил,
Не зазнавав іще гоніння,
Не мав нечистого сумління
І ще не знав, що ждуть його
Лише спустошеність і втрати...
І ще багато... І всього
Уже не міг він пригадати!

2

Давно, принижений, блукав
Світами, наче сиротина.
Услід за віком вік минав,
Як за хвилиною хвилина —
Одноманітний часу плин!
Землею правлячи один,
Він сіяв зло без насолоди.

Мистецтву згубному цьому
Не зустрічалось перешкоди —
І зло наскучило йому.

3

І над вершинами Кавказу
Вигнанець раю пролітав:
Під ним Казбек, як грань алмазу,

Снігами саяв, вигравав;
А нижче царства сніговію,
Мов тріщина, притулок змія,
Дар'ял звивався, пробивав
Гірський хребет; і дикий Терек,
Як лев зі здобиччю в зубах,
Стрибав розлючений на берег,
Ревів — і звір гірський, і птах
Втекти від нього поспішали.
Лиш позолочені хмарки
З країн південних вздовж ріки
Кудись на північ пропливали.
І скелі, натовпом тісним
Потік затримати безсилі,
Схиляли голови над ним,
Слідкуючи мінливі хвилі.
І башти замків з чорних скель
Дивились грізно крізь тумани —
На варті древніх цих земель
Сивобороді ветерани!
Чудовим, диким був навкруг
Весь божий світ; та гордий дух
Презирливим оглянув оком
Роботу Бога на землі,
І жодна думка ненароком
Не промайнула на чолі.

4

І зовсім іншої картини
Під ним красоти розцвіли:
Розкішні Грузії долини
Зеленим килимом лягли.

Щасливі ті, що там жили!
Немає кращої країни.
Дзвінки, прозорі ручаї,
Ряди тополь, струнких і дужих,
Кущі троянд, де солов'ї
Красунь оспівують, байдужих
До їх натхненних рубай.
Гілки розлогої чинари,
Густим увінчані плющем,
Де, змучені гарячим днем,
Шукають затінку отари.
І блиск життя, і шум лісів,
Стозвучний гамір голосів,

Сердець закоханих удари!
І полудня солодкий жар,
І небо, що не знає хмар,
І росяні, холодні ночі,
І зорі, мов дівочі очі,
Що в душу ллють незнаний чар!
Та божий замисел у всьому
Впізнати Демон не хотів.
Не пробудилося у ньому
Ні сил нових, ні почуттів,
Ані до творчості наснага,
А лиш ненависть і зневага.

5
Високі стіни, башти, двір,
Що здатні стримати навалу,
Звели покірливі Гудалу
Васали князя з ближніх гір.
Чимало літ пройшло з тих пір.
Щоб опинитися на річці,
У скелі вирубано східці;
І бачить вранішня пора:
Ступає ними ніжок пара
І розвівається чадра —
То кожен день княжна Тамара
З Арагви воду набира.

6

Похмуро й грізно на долини
Завжди дивився княжий дім.
Та нині родичам своїм
Гудал радіє. Ллються вина.
Дочку просватавши свою,
Він скликав на бенкет сім'ю.
На дах, укритий килимами,
Зійшлися подруги княжни.
Співають, бавляться вони.
Вже за далекими хребтами
Сховалось сонце. Звук зурни,
Його тривога незбагненна,
Хвилює душу. Спроквола
Бере свій бубон наречена;
Ось закрутила, підняла,
Сама по колу попливла,
В душі тамуючи тривогу.

А погляд з-під ревливих вій,
Жагучий, сповнений надій,
Звертає часом на дорогу.
То руки дзвінко в бубон б'ють,
То спиниться, спочине трішки.
І знов по килиму пливуть
Її стрункі, прекрасні ніжки.
І посміхається вона,
Неначе мавка чарівна.
Та сяйва місячного шати,
Сріблястих променів рої,
Не можна навіть порівняти
З щасливим усміхом її.

7

Клянусь зорею в небесах,
Промінням заходу і сходу,
Що навіть грізний перський шах
І жоден цар в своїх краях
Не зустрічав подібну вроду.
Гарема східного фонтан,
Що сипле перлами живими,

Ніколи бризками своїми
Не обмивав подібний стан!
Ще нічия рука щаслива,
Водночас ніжна і смілива,
Подібних кіс не розплела.
Відколи світ позбувся раю,
Така красуня,— присягаю,-
Під сонцем півдня не цвіла.

8

Вона востаннє танцювала.
Її, улюбленку Гудала,
За кілька днів уже чекала
Розлука з рідними навік.
Судились їй життя рабині
В чужих краях, в чужій родині
І незнайомий чоловік.
Чи буде милою обранцю?
Чи знайде щастя у житті?
Пашіли щоки від рум'янцю,
І рухи всі її у танцю
Були довершені й прості.

Якби, політ свій перервавши,
На неї Демон позирнув,
То, райську братію згадавши,
Він відвернувся б — і зітхнув...

9

І Демон бачив... На хвилину,
А може, лиш на мить єдину
Відчув шалений серця стук.
Душі німотної пустиню
Наповнив благодатний звук —
І знову він збагнув святиню
Краси, любові і добра!
І довго дивним цим видінням
Він милувався - і пора
Надій і мрій з благоговінням,
Як кращі роки молоді,
Йому згадалася тоді.

Могутня сила невідома
Його вернула до життя;
Як мова, змалечку знайома,
Заговорило почуття.
Відчувши боязкість незнану,
Він слів спокуси і обману
Не намагався відшукать...
Забуть? Та здатність забувать
Де візьмеш, Господом не дану?..
.....

10

В кінці згасаючого дня
Скавав, замучивши коня,
Нетерпеливий наречений.
Арагви світлої зелений
Відкрився берег перед ним.
Поважним кроком, хоч швидким,
За ним з весільними дарами
Ідуть верблюди, височать
Своїми гострими горбами;
На шиях дзвоники бряжчать.
Він сам, володар Синодала,
Веде багатий караван.
Підперезав юнацький стан.
Оправа шаблі і кинджала
Блищить на сонці. З нею в лад –

Ствола турецького приклад.
Мотає вітер рукавами
Його чухи, — вона кругом
Уся обшита галуном.
Чиймись вправними руками
Сідло оздоблено шовками.
Під ним весь в милі кінь баский,
На масть безцінний, золотий.
Скакун прудкий із Карабаху
Хропить і зиркає від страху
На річку з берега, звідкіль
До нього лине гомін хвиль.
Вузька дорога по долині.

Багато треба ще зусиль,
Щоб на бенкет прибути нині.
Вже на засніженій вершині
Рум'янець гасне; впав туман...
Прискорив кроки караван.

11

Та ось каплиця при дорозі...
Давно вже тут спочив у бозі
Якийсь убитий князь із тих,
Кого звели в розряд святих.
З тих пір на свято чи на битву,
Куди б і хто б не поспішав,
Завжди із ревністю молитву
Перед каплицею читав;
Молитва та оберігала
Від мусульманського кинджала.
Та тільки знехтував жених
Цей звичай прадідів своїх.
То серце, юне і гаряче,
Лукавий Демон спокушав,
Бо князь у думці нетерпляче
Вуста Тамари цілував.
Зненацька люди зліва й справа,
Спиняють — постріл! — в чому справа?..
Відважний князь без жодних слів
Папаху зсунув аж до брів.
Рушницю, стрілити готову,
Схопив до рук, шмагнув коня
І, наче сокіл на ягня,
Він кинувся... І постріл знову!

І дикий зойк в пітьмі нічній
Стривожив мирний сон долини.
Недовго йшов нерівний бій:
Розбіглись боязкі грузини!

12

На місці, де стряслась біда,
Тісна верблюдів череда
На трупи вершників убитих

Дивилась з жахом. Кров руда
Точилась із грудей пробитих.
Пограбували караван,
І над тілами християн
Уже кружляє хижа птиця.
Їм не дістанеться гробниця
Між мирних стін в монастирі,
Де сплять їх родичі старі.
Не прийдуть сестри з матерями,
Укриті довгими чадрами;
З глибоким смутком і сльозами
Молитву не шепнуть вуста.
Та руки, вмілі і старанні,
Тут, край дороги, на кургані
Зведуть високого хреста.
І плющ у дні весняні, ранні
Зеленим листям вирізним
Весь обів'є цей символ божий.
І випадковий перехожий
Або прочанин-пілігрим
Не раз спочинуть тут, під ним...

13

Мчить добрий кінь скоріш од лані,
Хропить і скаче у тумані;
То відсахнеться на скаку,
Відчувши прірву і ріку,
І ніздрі дико роздуває;
То міцно в землю ударяє
Шипами гострими підків
І знов летить у світ безкрайній,
Немов тікає від вовків.
На ньому вершник незвичайний!
В стремена ноги він встромив,
До гриви голову схилив.

Вже поводи він не тримає.
Усе скривавлене вбрання,
І кров струмочками стікає
По гриві вірного коня.
Коли зчинилась стрілянина,

Він князя виніс, як стріла,
Та куля злого осетина
Того у мороку знайшла.

14

В сім'ї Гудала голосили,
Шептались юні і старі:
Чий кінь, запалений, безсилий,
Упав на землю у дворі?
І хто цей вершник бездиханний?
То — наречений, богом даний!
У зморшках смуглого чола
Іще зберігся вираз муки,
Однак на шиї кінській руки
Смерть розімкнути не змогла.
Дарма появу женихову,
Тамаро, погляд твій чекав:
Як справжній горець, вірний слову,
Він на весілля прискакав...
Та через кулю випадкову
Коня не осідлає знову!..

15

На приголомшену сім'ю,
Мов грім, злетіла божя кара!
На постіль кинулась свою
І розридалася Тамара.
Неначе злива пролилась:
Все побивається й сумує.
Та ось вона немов би чує
Чарівний голос звідкілясь:

"Не плач, дитя! Не плач невішно!
Повір, сльоза твоя безгрішна
Його не зможе оживить.
І клятва вірності поспішна
Не допоможе, вочевидь.
Він вже далеко. Він не знає
Про те, що тужиш ти за ним.

Небесне світло осяває

Його промінням неземним.
Він чує дивні райські співи...
Що маячня життєвих снів,
І стогони, і сльози діви
Для гостя райських берегів?
Ні, доля смертної людини,
І сподівань її, і мрій
Не варта жодної хвилини
Твоєї туги, світе мій!

В небесах, як в океані,
Без керма і без вітрил
Тихо плаває в тумані
Хоровод нічних світил;
У просторах несходимих
Пропливає, як гряда,
Хмарок чистих, невловимих
Волокниста череда.
Безтурботні діти неба:
Що їм радість, що печаль?
Ні майбутнього не треба,
Ні минулого не жаль.
В день, коли душа недужа,
Ти про них лиш спом'яни;
До земного будь байдужа,
Безтурботна, як вони!

Як тільки ніч своїм покровом
Вершини встигне оповить,
Як тільки світ з останнім словом
Угомониться й замовчить;
Як тільки вітер під горою
Зашелестить вночі травою
І пташка, що сховалась в ній,
Покине вмиль притулок свій;
І під зеленою лозою,
Умившись чистою росою,
Розквітне пуп'янок слабкий;
Як тільки місяць золотий
З-за чорних гір повільно встане
І крадькома на тебе гляне,-

Почну до тебе прилітати;
І доки день не зазоріє,

Я буду на шовковій вії
Сни найсолодші навівають..."

16

Слова замовкли поступово,
Услід за звуком стихнув звук.
Тамара дивиться навкруг...
Згадати хоче кожне слово,
Що мовив невідомий друг.
Всі почуття у ній раптово
Задушний розірвали круг.
Кипіла радість здивування,
Вогонь по жилах пробігав.
І голос, повний піклування,
Здавалось, все ще промовляв.
Під ранок лиш зімкнулись очі,
Сльозами стомлені, сумні.
Та їй з'явилися уві сні
Видіння дивні і пророчі.
Хтось незнайомий і німий,
Прекрасний, просто неземний,
Стояв над нею до світання
І вираз смутку і кохання
Так ясно говорив без слів
Про те, що він їй жалів.
То був не ангел-небожитель,
Її заступник і цілитель,
Бо навіть німба не було,
Що прикраша його чоло.
Та чимсь диявольським, до речі,
Він також не впадав до віч.
Він схожим був на ранній вечір:
Ні ясний день, ні темна ніч!..

Частина 2

1

"Облиш вмовляння і погрози,

З очей Тамару не жени!
Я плачу, батьку. Бачиш сльози?
Не припиняються вони.
Про женихів не хочу й чути,
Даремно їх приймаєш ти.

Мені вже щастя не знайти,
Мені дружиною не бути!
Не звинувачуй же мене.
Ти сам помітив: щось чудне
Зі мною сталось. Боже правий!
Мене замучив дух лукавий
Повтором невідв'язних мрій.
Я гину, батьку! Пожалій!
Віддай же у святу обитель
Дочку невінчану свою.
Там захистить мене Спаситель,
Я перед ним печаль проллю.
Хай відвезе візок чи хура
До церкви відданих угідь
І прийме келія похмура
Мене, як гроб, заздалегідь..."

2
І в монастир, як у темницю,
Тамару рідні відвезли
І у тяжку волосяницю
Дівочі груди одягли.
Але під одягом монашки,
Як і в узорчастій парчі,
Від мрій і вдень, і уночі
В ній серце билось, як у пташки.
Коли молитва хорова
У храмі божому лунала,
Вона нерідко розрізняла
До неї звернені слова.
В похмурому склепінні храму
Знайомий образ раз у раз,
Мов постарався богомаз,
Зринав з туману фіміаму,
Сумний, прекрасний як завжди,

Манів і кликав... та — куди?

3

Між двох горбів у прохолоді
Мов причаївся монастир.
Хто йшов повз нього при нагоді
Вночі, той мав орієнтир:
Лампада в келії світилась;
То, певне, грішниця молилась,
Що в стінах цих шукала мир.

А вдень поміж дерев мигдальних,
Де ряд стоїть хрестів печальних,
Безмовних сторожів гробниць,
Виспівували сотні птиць.
Струмки холодні по камінню
Стрибали весело між скель
В долину, до людських осель,
В кущах, під їх живою тінню.
А поміж ними ковила,
Мов біла паморозь, цвіла.

4

На півночі виднілись гори.
Як тільки промені Аврори
Ознаменують дня прихід,
Димки синіють вздовж долини
І, всі обличчями на схід,
Зовуть молитись муедзини.
І кличе дзвона мідний бас
Монахів з келій на світанку.
У мирний, урочистий час,
Коли замріяну горянку
Із довгим глечиком в руці
Зустріти можна на ріці,
Хребтів засніжених стіна,
Лілово-сіра, кам'яна,
На небі чітко проступала,
Аж поки гори не вкривала
Туманів білих пелена.
І вирізняючись відразу

Між інших гір, стояв один
Казбек, могутній цар Кавказу,
В чалмі шовковій із хмарин.

5

Та через думи невідступні
Тамарі стали недоступні
Красоти світу. Їй усе
Зробилось приводом для муки:
І день, і ніч, і тиша, й звуки.
Ніщо їй миру не несе.
Як тільки ніч із темнотою
На землю спокій приведе,
Перед іконою святою
Вона у розпачі впаде

І плаче; і гіркі ридання
Порушують нічне мовчання.
І, повний подиву й вагання,
Міркує вершник: "Певне, дух,
Прикутий за гріхи, страждає".
І насторожуючи слух,
Коня нагайкою шмагає.

6

Німа, самотня і сумна,
Тамара часто край вікна
Сидить у роздумах глибоких,
І погляд поміж гір високих
Чийсь розшукує сліди.
Їй хтось шепоче: прийде, жди!
Хіба ж даремно він і далі,
Як в перший раз, з'являвся їй
З очима, повними печалі,
З словами, повними надій?
Багато днів вона страждає,
Сама не знаючи чому;
Святим молитись починає —
А серце молиться йому;
Спочити хоче бідолашна —
Не може влжати вона:

Подушка палить, душно, страшно
І знов Тамара край вікна;
Дрижить, а груди мов палають.
В очах туман і пустота.
Обійми зустрічі чекають
І поцілунків ждуть вуста...
.....

7

Імлою сірою розлившись,
Вже вечір Грузію укрит.
Солодкій звичці підкорившись,
В обитель Демон прилетів.
Та довго, довго він не смів
Ввійти у монастирські стіни.
Поволі линули хвилини.
Не помічаючи цього,
Він із усмішкою сумною
Блукав в задумі під стіною.
Від кроку грізного його

Без вітру листя тріпотіло.
Він погляд звів: її вікно
Одне у темряві горіло,
Когось чекаючи давно.
Та ось порушило мовчання
Чингура лагідне бряжчання
І звуки пісні розляглись,
І не кінчаючись, тяглись,
Як в полі борозна за плугом.
Та пісня ніжна, неземна,
Звучала так, немов вона —
Остання спроба рятівна.
Чи то не ангел з давнім другом
Зустрітись знову захотів,
В обитель мирну прилетів
І розпочав для нього спів,
Щоб цим полегшити страждання?
В душі тривогу й хвилювання
Помітив Демон і мерщій
Злетіти хоче, та несила:

Його не слухаються крила!
І, диво! з-під прикритих вій
Сльоза зрадлива забриніла...
Ще й досі там лежить тяжка
Потріскана гранітна брила,
Яку аж наскрізь пропалила
Сльоза пекуча, не людська...

8

І входить він, любить готовий,
Душею прагнучи добра,
І думає, що світ чудовий
І що прийшла таки пора
Своє самотнє існування
Змінити якимось. Дивний страх
З неясним трепетом чекання
Переплелись в його думках.
Було недобрим віщування!
Він входить, бачить — перед ним
Посланець раю, херувим,
Небесний захисник Тамари,
Стоїть із сяючим чолом,
Прикривши грішницю крилом,
Щоб відвести ворожі чари.

Таке божествене втручання
Нечистий засліпило зір,
І замість щирого вітання
Почувся Демону докір:

9

"Дух неспокійний, дух порочний,
У час вечірній, неурочний,
Що привело тебе сюди?
Зла тут не бачили донині;
До серця чистого святині
Не прокладай свої сліди.
Тебе не звали, геть іди!"
Злий дух підступно усміхнувся,
Посланця поглядом обвів;
І у душі його проснувся

Погано стримуваний гнів.
"Вона моя! — сказав він грізно,-
Залиш її, вона моя!
З'явився ти занадто пізно,
І нам обом ти не суддя.
На серце, сповнене гордині,
Я вже наклав печать мою;
Твоєї тут нема святині,
Тут я царюю і люблю!"
І Ангел поглядом печальним
На жертву бідну подививсь,
Зітхнув і з помахом прощальним
В ефірі неба розчинивсь.

.....

10
Т а м а р а
О! Хто ти? Дивна і невчасна
Твоя поява з темноти.
Чого ти хочеш?..

Д е м о н
Ти прекрасна!
Т а м а р а
Але ж скажи мені: хто ти?

Д е м о н
Я той, кого ти виглядала
І поблизу, і вдалині,

Чийм думкам відповідала,
Чию печаль ти відгадала,
Чий образ бачила вві сні.
Я той, чий зір надію губить;
Я той, кого ніхто не любить;
Я бич рабів моїх земних,
Я цар пізнання і свободи,
Я ворог небу, зло природи,
І, глянь, — я біля ніг твоїх!
Молитву першого кохання
Тобі розчулено приніс,

Неугамовний біль страждання,
Солодкий присмак перших сліз.
Тож вислухай без нарікання!
Мене добру і небесам
Могла б ти повернути словом.
Любові чистої покровом
Огорнений, я був би там
Колишнім ангелом чудовим.
О! тільки вислухай, молю,-
Я раб твій, — я тебе люблю!
В тобі одній знайшов відраду,
Безсмертя й неподільну владу
Зненавидівши без жалю.
Таємна заздрість охопила
Мене до радощів земних.
Змінити щось душа безсила,
Та гірко й боляче без них.
Життя звичайного незвичність
Мене принаджує й п'янить.
І що мені без тебе вічність,
Коли твоє життя — лиш мить?
Набридла власна надзвичайність
І володінь моїх безкрайність.
Без тебе все — пусті слова,
Просторий храм — без божества!

Т а м а р а

Мовчи, не говори до мене!
Вгадала я твоє ім'я...
Молитви вмить забула я,
А серце б'ється, мов шалене,
І кров'ю стукає до скронь.
Послухай, так мене ти згубиш:
В словах отрута і вогонь...

Скажи мені: навіщо любиш?

Д е м о н

Навіщо я люблю? Цього
Не знаю! Та на все готовий,
З чола злочинного мого

Я гордо зняв вінець терновий,
Я все минуле стер у прах
І вирок мій — в твоїх очах.
З такою пристрасстю кохаю,
Як полюбить не зможеш ти:
Із самозреченням до краю,
З безсмертним прагненням мети.
В моїй душі, мабуть одвіку,
Твій образ хтось закарбував.
Переді мною він вставав
Подобою святого лику.
Надію будячи мою,
Твоє ім'я в мені звучало.
В блаженства дні мені в раю
Лише тебе не вистачало.
Якби могла ти тільки знать,
Як гірко в самоті свободи
Без співчуття, без насолоди
І веселитись, і страждать,
За зло прокльонів не чекать,
Ні за добро винагороди;
Для себе жити, нудьгувать
І з усіма ворогувать
Без перемир'я чи угоди!
Завжди жаліть, та не бажать,
Все знати, бачити, відчути,
Усе старатися забути
І все на світі зневажать!
Як тільки сповнилось прокляття,
Що Бог послав мені услід,
Для мене й полум'я багаття
Холодним стало, наче лід.
Деся у весільному уборі
Повз мене пропливали зорі
І простір далеччю синів.
Літала братія крилата,
Але приниженого брата
Впізнати жоден не хотів.

З усіх сторін вигнанців різних
Тоді я в розпачі скликав,

Та їх облич, жорстоких, злісних,
Я вже і сам не впізнавав.
І геть подався я... Не знаю —
Куди? навіщо? Все навкруг
Так само, як ворота раю,
Ворожим стало: зрадив друг,
Світ відцурався і оглух.
Отак човна, що вщент розбито,
Без паруса і без керма
Примхлива течія сама
Кудись несе несамовито;
Так чорна хмара грозова,
Що раптом сонце закрива,
Ніде не сміючи пристати,
Крізь лазурові неба шати
Летить, як вісниця біди,
Бог знає звідки і куди!
І я людьми недовго правив,
Гріху недовго їх учив.
Усе прекрасне я знеславив,
Усе високе я зганьбив;
І чисте полум'я їх віри
Навіки я згасив у них...
Чи варті ж бо зусиль моїх
Були лиш дурні й лицеміри?
Тоді ущелинами гір,
Немов одна з летючих зір,
Я став блукати серед ночі...
І той, чиї привабив очі,
Спішив за приятним вогнем
І в прірву падав із конем.
І залишався слід кривавий...
Та це видовище страшне,
Ці злоби чорної забави
Недовго тішили мене!
У боротьбі із ураганом
Як часто серед блискавиць,
Увесь огорнений туманом,
Я то злітав, то падав ниць,
Щоб в натовпі стихій могутніх,
Під біснування їх і шум,

Надій позбутись незабутніх
І врятуватися від дум!

Нещастя, людям притаманні,
Тягар коротких їх років,
Що можуть значить в порівнянні
Із безнадією віків,
Які минають у вигнанні?
Що люди, їх життя, їх труд?
Прийшли із бруду, підуть в бруд...
Тобі надія — божий суд,
Наївний і покірний люде!
Моя ж печаль довіку тут,
Кінця їй, як мені, не буде;
І не заснуть в могилі їй!
Вона то лащиться, як змій,
То коле серце, мов голками,
То давить думку, наче камінь —
Надій і пристрастей моїх
Оброслий мохом оберіг!

Т а м а р а
Навіщо ділишся журбою?
Навіщо знати це мені?
Ти грішний...
Д е м о н
Не перед тобою.
Т а м а р а
Нас можуть чути!

Д е м о н
Ми одні.
Т а м а р а
А Бог!
Д е м о н
Яка ж тут небезпека?
На землю і не гляне Бог.

Т а м а р а
А покарання, муки пекла?

Д е м о н

Так що ж? Ми будем там удвох!

Т а м а р а

Хто б ти не був, в якій би ролі

Не показав мені себе,

Страждальцю мій, я мимоволі

Охоче слухаю тебе.

Якщо ж печаль твоя лукава

І ти підступно, як змія...

О! пощади! Яка в тім слава?

На що душа тобі моя?

Невже дорожча я для Бога

За всіх, кого ти обминув,

І так вже тішить перемога,

Що ти від райського порога

Дівочу душу відвернув?

Ні, присягнися... Хай почую

Слова надії: я сумую,

Втекла б, та нікуди втекти.

Мене ти маниш і лякаєш...

Та ти все бачиш, ти все знаєш —

І зглянешся, звичайно, ти!

Клянись... Надмірних забаганок

Зречися щиро, зокрема!

Невже ні клятв, ні обіцянок,

Що непорушні, більш нема?..

Д е м о н

Клянусь я першим днем творіння,

Клянусь його останнім днем,

Ганьбою зради і падіння,

Святої істини вогнем.

Клянусь нечуваністю муки,

З якою я не розминусь,

Оцим побаченням клянусь,

Невідворотністю розлуки.

Клянуся долею братів,-

Підвладних духів безтілесних,-

Мечами ангелів небесних,

Моїх постійних ворогів.
Клянуся небом і тобою,
Твоїм життям передусім,
Твоею першою сльозою,
Останнім поглядом твоїм,
Незлюбних вуст твоїх зітханням,
Котрих і в думці не торкнуся,
Клянусь блаженством і стражданням,
Любов'ю першою клянусь:
Я зрікся помсти і гордині,
Я зрікся Господа гнівить;
Отрута лестоців віднині

Людину вже не спокусить;
Я хочу з небом помириться,
Любити хочу, і молитись,
І щиро вірити добру.
Слізьми розкаяння зітру
З чола клеймо й смертельну втому,
Що в нього врізали літа,
А світ в невіданні святому
Нехай без мене відцвіта!
О! вір мені: лиш я донині
Тебе насправді оцінив
І владу, мов біля святині,
Я біля ніг твоїх зложив.
Твого кохання жду, як дару,
І вічність дам тобі за мить;
В любові й злобі знай, Тамаро,
Мене не можна зупинить.
Тебе я, вільний син ефіру,
Візьму в надзоряні краї.
Прийми слова мої на віру
І сумніви відкинь свої!
Без співчуття, байдуже й бридко
Звідтіль на землю глянеш ти,
Де щастя справжнього не видно,
Ні розуміння краси,
Де тільки злочини та страти,
Де підлість шириться без меж;
Де не навчилися кохати,

Але й ненавидіти теж.
Чи знаєш ти, яка нікчемна
І що то є — людська любов?
Кипіння крові, пристрасть темна,-
Та дні біжать, холоне кров!
Хто здатний стерпіти розлуку,
Спокусу свіжої краси?
Або нудьги щоденну муку?
Або самотності часи?
Ні, не тобі велінням долі
Було призначено, повір,
Терпіти й гаснути в неволі
Ревнивця грубого, як звір,
Поміж страхів, надій безплідних,
Потрапивши в життєвий вир
Без вірних друзів і без рідних.
Та не для тебе й монастир!

Між молитов, що ллються сласно,
І монастирської пільми
Ти не зів'янеш передчасно,
Забута богом і людьми.
О ні! Твій жереб — шлях вигнання,
Хоч не твоя у тім вина.
Тебе інакші ждуть страждання,
Захоплень інших глибина;
Облиш наївні сподівання
І світ в безцільній боротьбі;
Бездню гордого пізнання
Взамін відкрию я тобі.
Службових духів натовп цілий
До ніг твоїх я приведу;
Прислужниць дивних рій умілий
Тобі, красуне, я знайду;
Із зірки східної зухвало
Вінець для тебе я зірву;
Росою перлів покривало
Тобі усиплю, як траву;
Вечірнім променем багряним
Твій стан, як стрічкою, ув'ю
І ароматом незрівняним

Навкруг повітря напою;
Найкращим співом зачарую,
Твій слух леліяти почну;
Палаці пишні побудую
Із бірюзи і бурштину;
Занурюсь у морські глибини,
Злечу у небо осяйне.
Все недосяжне для людини
Тобі я дам. Люби мене!

11

І він гарячими вустами
До милих вуст її припав.
Спокуси повними словами
Її благання заглушав.
Могутнім поглядом у очі
Дивився він крізь морок ночі.
Її в обіймах він стискав
Невідворотньо, як удав.
На жаль, злий дух торжествував!
Пекельний жар його цілунку
Миттєво в кров її проник.

Нестерпний і жахливий крик —
Остання просьба порятунку —
Нічне порушила мовчання.
Докір і біль звучали там,
І безнадія, і прощання —
Прощання з молодим життям.

12

Закутавшись в діряву рясу,
Якраз тоді вздовж стін блукав
Церковний сторож. Час від часу
В чавунну дошку калатав.
Та біля келії Тамари
Він припинив нічний обхід,
І надокучливі удари
Облишив тимчасово дід.
У вухах ще дзвеніло лунко,
Та все ж таки почув старик

Солодкі звуки поцілунку,
А вслід за тим короткий крик.
І грішні сумніви закралась
В самотню душу старика...
Та звуки тут же обірвались,
Хіба що в темряві шептались
Високий берег і ріка,
І вітру тихого зітхання
Будило сонні нарікання
У буйних травах моріжка.
Канон угодника святого
Він поспішає прочитати,
Щоб спокушання духа злого
Мерщій від себе відігнати.
Хреста тремтячою рукою
Кладе і, подолавши страх,
Він знову мовчки під стіною
Продовжує звичайний шлях.
.....

13

Немов дитя, що знемогло,
Вона в труні своїй лежала.
Було білішим покривала
Її розгладжене чоло.
Зімкнулись вії наостанку...
Та хто б, о небо! не сказав,

Що зір під ними лиш дрімав
І, дивний, сторожко чекав
Чи поцілунку, чи світанку?
Але даремно промінь дня
Блукав обличчям, і рідня
Старого, сивого Гудала
Їх надаремно цілувала.
Ні! Смерті наглої печать
Ніщо не зможе вже зірвати!

14

Коли ще їй судилось жити,
Таким багатим був навряд

Тамари юної наряд.
Ущелин рідних пишні квіти,
Гіркий прикрасивши обряд,
Над нею ллють свій аромат,
І долю ділячи із нею,
Немов прощаються з землею!
Ніщо для люблячих сердець
Не натякало на кінець
В обіймах пристрасних, гарячих;
Скоріше кожне серце стис
Той спокій незворушних рис,
Немов у статуях незрячих,-
Краса, позбавлена ума,
Холодна, ніби смерть сама.
Лиш дивна посмішка завмерла
Назавжди на її вустах;
І навіть смерть її не стерла,
Не погасив ні біль, ні страх.
Була у ній гірка зневага
До швидкоплинного життя,
І безоглядність, і відвага,
Лиш непомітно каяття.
Даремний відблиск днів минулих,
Вона тривожила людей
Сильніше змолodu заснулих,
Навіки зімкнених очей.
Так в час вечірній, урочистий,
Коли за обрій променистий
Сховалась колісниця дня,
Рожевий відблиск зберігає
Хребтів засніжених броня
І зір до себе привертає.

Його із темряви долин
Усякий мандрівник помітить,
Та шлях нічий він не освітить
Із крижаних своїх вершин!..

Зібрались рідні і сусіди,
Щоб провести в останню путь

Княжну спочилу. Дітись ніде:
Її далеко повезуть.
Гудал попереду колони
На білогривому коні
І сам весь білий. Аж три дні
Їм ще долати перепони
До кладовища, де віки
Лежать їх родичів кістки.
Один із прадідів Гудала,
Що проливав невинних кров,
Коли хвороба прикувала
І час розкаяння прийшов,
Гріхи спокутуючи слізю,
Церквицю звести обіцяв
У горах поміж сніжних глав,
Де хуртовина виє грізно,
Куди лиш беркут залітав.
І скоро на краю вершини
Вже височів самотній храм,
І кості лютої людини
Знов упокоїлися там.
Отак родинне кладовище
Жорстокий предок заснував,
Що в простоті своїй вважав
Немов звідтіль до Бога ближче,
Немов у висях крижаних
Останній сон не оскверниться...
Даремно! мертвим не присниться
Ні сум, ні радість днів земних...

16

Тим часом в синяві зеніту
Один із ангелів святих
Летів на крилах золотих
І душу грішну ніс від світу
В обіймах праведних своїх.

Її несмілі сподівання
Словами віри воскрешав
І слід проступку і страждання
Сльозами з неї він змивав.

Звучала вже осанна Богу,
Там рай... Аж тут, мов чорна мла,
Перетинаючи дорогу,
Злетів з безодні демон зла;
Немов би вихором зірвало,
Або примчала течія...
І каже Ангелу зухвало:
"Віддай її! Вона моя!"
Згадавши помилку фатальну,
Тамари грішної душа
Молитись щиро поспіша.
У цю хвилину вирішальну
Знов перед нею він стояв,
Та, Боже! — хто б його впізнав?
Якою злобою горіли
У нього очі, що молили
Ще так недавно про любов,
І віяв холодом могили
Його розхристаний покров.
"Зійди з дороги, окаянний! —
Посланець неба відповів —
Занадто рано ти радів:
Для неї божий суд наспів
І вирок виніс він бажаний!
Минули дні випробувань;
З кінцем земних поневірянь
Кайдани зла із неї спали.
Ми вже давно її чекали!
Її душа була із тих,
Чие життя — лиш мить єднання
Невідворотнього страждання
І чистих, недосяжних втіх.
Творець із вранішнього квіту
Зіткав співучі струни їх;
Вони не створені для світу,
І світ творився не для них!
Ціну високу заплатила
Вона за сумніви свої...
Вона страждала і любила —
З любов'ю прийме Бог її!"

І на спокусника він глянув
З суворим осудом в очах
І в сляві райському розтанув
З душею грішною в руках.
А Демон в темряві мерзотній
Прокляв безумний намір свій,
І знов лишився він, самотній,
В пустелі всесвіту дрімотній
Без співчуття і без надій!..

* * *

На кам'яному схилі гір
До Койшаурської долини
Стоять і досі з давніх пір
Зубці старезної руїни.
Про них існує цілий рій
Легенд місцевих, жахів повний.
Як привид, пам'ятник безмовний,
Печальний свідок тих подій,
Поміж деревами чорніє.
Внизу розсипався аул,
Земля цвіте і зеленіє;
І голосів далекий гул
Ледь долітає. Каравани
Ідуть долиною. Стрімка,
Бурхлива й спінена ріка
Кудись несеться крізь тумани.
Природа щедрою рукою
Промінням сонця і весною
Уквітчує своїх гостей
Із безтурботністю дітей.

Та мертвий замок. Пустка дика,
Забувши сміх і звук пісень,
Під сонцем півдня, мов каліка,
Дрімає мирно цілий день.
Чекають місячного сходу
Його невидимі жильці.
Тоді, святкуючи свободу,
Дзижчать, біжать в усі кінці.
Павук-самітник без упину
Свою сплітає павутину.

Зелених ящірок сім'я
По даху весело гасає

І насторожена змія
З щілини тихо виповзає
На плити ганку. То зів'є
Тугими кільцями своє
Холодне тіло, то розправить
І ляже, мов тонкий клинок,
Що в битвах відслужив свій строк
І вже нікого не прославить!..
Даремні пошуки слідів
Минулих літ: рука віків
Старанно, довго їх стирала.
Не знайдеш згадку хоч яку
Ні про невтішного Гудала,
Ані про страдницю-дочку...

Та церква на крутій вершині,
Де в землю кості їх лягли,
І де кружляють лиш орли,
Стоїть між хмарами і нині.
Над нею божа благодать!
Її ворота височать
На непорушному граніті,
А схили, мов плащем укриті,
Снігами вічними горять.
Бурульок крижаних каскади
З уступів, ніби водоспади,
Морозом скуті на льоту,
Звисають грізно в пустоту.
Дозором віхола кружляє
Вздовж стін облуплених, старих,
То пісню довгу починає,
То ніби кличе вартових.
Діставши вісті, чи видіння
Про дивний храм у вишині,
З усіх сторін хмарки одні
Туди спішать на поклоніння,
Бо вже ніхто не тратить сил
Хоч на відвідання могил.

Їх від чужого посягання
Надійно гори стережуть,
І людства вічні нарікання
Їх вічний сон не перервуть.

* * *

Переклад Грязнова Олександра Андрійовича